

Kraków, 27.04.2018 r.

dr hab. Joanna M. Łukasik, prof. UP

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Barbary Biskup *Postrzeżanie kobiecości przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych w kontekście społeczno-kulturowym* przygotowanej pod kierownictwem naukowym

prof. zw. dr hab. Jolanty Szempruch

oraz promotora pomocniczego dr Zofii Okraj

Wprowadzenie

Problematyka *Postrzeżania kobiecości przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych w kontekście społeczno-kulturowym* stanowi niezwykle ważne zagadnienie z perspektywy badań i rozwoju socjologii edukacji i wychowania, teorii wychowania, pedagogiki szkolnej, a poprzez to także dyscypliny jaką jest pedagogika. Przedłożona do oceny rozprawa doktorska sytuuje się w centrum współczesnej socjologii edukacji i wychowania, bowiem Doktorantka podejmuje problemy związane zarówno ze społecznymi, jak i kulturowymi funkcjami edukacji, szczególnie zaś socjalizacyjną, stratyfikacyjną w odniesieniu do sytuacji kobiet. Ponadto porusza kwestie dotyczące bezpośrednio kobiet jako grupy społecznej w aspekcie tożsamości społecznej, zawodowej, konstruowanej przez pryzmat ról (i polskiej specyfiki społeczno-kulturowej), a więc jako kobiety, matki, żony.

Badania nad młodzieżą we współczesnej polskiej pedagogice nie należą do często podejmowanych, szczególnie zaś jeśli kwestia dotyczy tak złożonych i skomplikowanych badań jakimi są społeczne i kulturowe uwarunkowania budowania obrazu kobiet przez adolescentów. Uchwycenie złożoności tego zagadnienia jest dużym wyzwaniem, którego podjęła się mgr Barbara Biskup, uwzględniając najważniejsze środowiska jakim są szkoła, rodzina, grupa rówieśnicza i media, zakorzenione w określonych i specyficznych perspektywach społeczno-

kulturowych. Można powiedzieć, że Doktorantka podjęła trud badawczy, który jest w wąskim aspekcie kontynuacją dotychczasowych badań podejmowanych przez takie badaczki jak: Hanna Swida-Zięba (2000, 2003, 2005), Barbara Fatyga (2001), Krystyna Szafraniec (2010, 2008), czy też w aspekcie aksjologicznym do badań prof. Mirosława J. Szymańskiego (1987). Wobec powyższego, już w tym miejscu recenzji należy podkreślić szczególną wartość dysertacji przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. Jolanty Szempruch. Mgr Barbara Biskup w dysertacji podjęła z pozytywnym rezultatem próbę uchwycenia relacji między edukacją, kulturą, społeczeństwem i tożsamością kobiet, decydujących o określonym ich postrzeganiu przez młodzież. A zatem podjęła raczej rzadko wybierany przez współczesnych pedagogów obszar badań, szczególnie w perspektywie trzech wiodących dla ocenianej dysertacji kategorii pojęciowych, a więc: obraz kobiecości, młodzież w wieku ponadgimnazjalnym, uwarunkowania społeczno-kulturowe decydujące o budowanym przez młodych obrazie kobiecości. Już sam fakt podjęcia teoretycznego i empirycznego opracowania wyróżnionych kategorii pojęciowych oraz zachodzących pomiędzy nimi zależności świadczy o tym, że projekt naukowo-badawczy jest wielowątkowy i interdyscyplinarny. Znacząco wpisuje się w najnowsze trendy badań, mających swoje konsekwencje dla edukacji współczesnej młodzieży oraz celów i zadań realizowanych w tym zakresie przez nauczycieli.

Formalna struktura pracy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska liczy 381 stron oraz kilkadziesiąt nienumerowanych stron (bibliografia, narzędzia załączone do aneksu oraz streszczenia w języku polskim i angielskim). W strukturze wyodrębniono wstęp, siedem głównych rozdziałów, podsumowanie wyników badań i wnioski, a także koncepcję własną wspierania dziewcząt w rozwoju różnych wymiarów ich kobiecości. Ponadto zamieszczono: spis tabel, wykaz źródeł bibliograficznych (294 pozycje druku zwartego, 93 artykuły z czasopism i monografii wieloautorskich oraz 77 pozycji źródeł internetowych), a także aneks z wzorami narzędzi badawczych.

Rozprawa ma spójną i logiczną strukturę. Składają się na nią rozdziały o zróżnicowanej i dobrze uzasadnionej problematyce, co jest mocną stroną pracy. Uzasadnienia formułowane są prawidłowo i odnoszą się do problematyki pracy, przyjętych celów oraz wybranej orientacji metodologicznej. W pierwszych dwóch rozdziałach teoretycznych Doktorantka omówiła kluczowe kategorie pojęciowe wyprowadzając je z przyjętego myślenia teoretycznego. W

kolejnym rozdziale przedstawiła założenia metodologiczne realizowanego projektu naukowo-badawczego. W rozdziałach 4,5,6 i 7 zaprezentowała rezultaty badań własnych, poddając je dyskusji oraz formułując wnioski. Całość pracy opatrzona jest wstępem oraz zakończeniem w postaci własnej koncepcji działań dydaktyczno-wychowawczych adresowanych do dziewcząt. Należy podkreślić, że Doktorantka na każdym etapie konstruowania pracy ukazuje swoją intelektualną drogę, potrafi precyzyjnie formułować własne myśli, uzasadniać wybory, wskazywać źródła zainteresowań badawczych. Jest świadoma swoich celów, tego, o czym pisze oraz potrafi wskazać, jaką to ma wartość.

Ocena teoretycznej zawartości dysertacji

W rodzimej literaturze można odnaleźć liczne opracowania dotyczące kobiecości, tożsamości kobiet, nierówności edukacyjnych i społecznych doświadczanych przez dorosłe kobiety (A. Gromkowska-Melosik, M. Nowak-Dziemianowicz, J. Ostrouch-Kamińska, i in.), jednakże niewiele z nich koncentruje się na perspektywie prezentowanej przez współczesną młodzież szkół ponadgimnazjalnych. To właśnie ten obszar Doktorantka zagospodarowała z sukcesem, szczególnie, że podjęła trud rozpoznania kategorii kobiecości w kontekście społeczno-kulturowych czynników socjalizacyjnych zakorzenionych w szkole, rodzinie, grupie rówieśniczej i własnych doświadczeniach badanej młodzieży oraz w mediach.

W pierwszym rozdziale części teoretycznej *Teoretyczne podstawy badań nad kobiecością* Doktorantka poddaje dyskusji pojęcie „kobiecość” i „pleć”. Odsłonięcie złożoności tych pojęć przyczyniło się do opisu ich w różnych aspektach: biologicznych, społeczno-kulturowych oraz jednostkowych z perspektywy esencjalizmu, teorii ewolucyjnych, społecznego konstruktywizmu, teorii psychodynamicznych i poznawczych, co miało swoje uzasadnienie zarówno dla refleksji teoretycznych, jak i empirycznych założeń. Mgr B. Biskup podjęła próbę opisu „plci” od tego co stałe i obiektywne do tego co subiektywne i nieoczywiste, zmienne. Pierwszy rozdział zwieńczony został obszernym omówieniem funkcjonowania człowieka we współczesnym świecie w określonych rolach, na które niejednokrotnie nakładają się dwa stojące w opozycji porządki rozumienia ról płciowych, a mianowicie tradycyjny i postmodernistyczny.

Drugi rozdział pracy *Społeczno-kulturowe warunki kształtowania kobiecości w sposób* bardzo szczegółowy został poświęcony procesowi socjalizacji do ról społecznych, zawodowych i rodzinnych kobiet i mężczyzn. Omówione czynniki i warunki socjalizacji do ról

uwarunkowanych płcią zostały określone w perspektywie znaczących dla socjalizacji młodzieży środowisk tj. rodzina, szkoła, rówieśnicy, media oraz uwarunkowane okresem rozwoju postrzeganie siebie. Uważam, że interesujący jest wywód prowadzony przez Doktorantkę w zakresie omawianych kategorii w kontekście poszczególnych środowisk i procesu dojrzewania psychospołecznego, a mianowicie konstruuje go na zasadzie dwóch przeciwstawnych biegunów, które można określić jako: tradycja-nowoczesność, przychylność-nieprzychylność, ułatwienia-bariery, otwartość-opór, wiedza naukowa -stereotyp, ja-inni.

Uważam, że w rozdziale drugim w podrozdziale zatytułowanym *Rodzina jako przestrzeń wychowania do ról płciowych* Doktorantka, aby w pełni wyczerpać wiedzę teoretyczną i empiryczne dokonania w omawianym obszarze może poszerzyć przytaczane stanowiska o dokonania naukowe w tym zakresie M. Nowak-Dziemianowicz oraz D. Opozdy. Badania tych badaczek mogą stanowić doskonale uzupełnienie rozumienia społeczno-kulturowych kontekstów najmniejszej komórki społecznej w budowaniu kobiecości i tożsamości młodzieży. Mimo powyższej propozycji należy podkreślić, że osadzenie teoretyczne zawiera relację z niezwykle szerokiego wachlarza literatury (w tym również anglojęzycznej) skoncentrowanej wokół kluczowych kategorii wiodących w dysertacji.

Ocena projektu badań własnych

Badania Doktorantki były prowadzone w paradygmacie ilościowo-jakościowym, co uzasadnia w pierwszym podrozdziale rozdziału metodologicznego (trzeci rozdział). Mgr B. Biskup omówiła w części metodologicznej kroki postępowania badawczego wraz z ich uzasadnieniem. Poprawnie sformułowała przedmiot i cel badań, problematykę badawczą, a także hipotezy oraz układ zmiennych wraz z ich wskaźnikami. Określiła również metodę, techniki i narzędzia badawcze (kwestionariusz ankiety, dyspozycje do wywiadu indywidualnego, obszary tematyczne do wywiadów fokusowych). W związku z tym, iż w pracy na s. 151 (por. z późniejszym określeniem na s. 152 - 156) pojawiła się pewna nieścisłość co do określenia metod charakterystycznych dla orientacji ilościowej i jakościowej, bardzo proszę, aby Doktorantka wskazała jakie metody dla poszczególnych orientacji uznała za wiodące i dlaczego?

Doktorantka badania sondażowe przeprowadziła wśród 322 uczniów (199 dziewcząt i 123 chłopców) klas I i III 6 szkół ponadgimnazjalnych wylosowanych spośród wszystkich szkół tego szczebla na terenie miasta Kielce. Z grupy uczniów) biorących udział w badaniach

sondażowych została wyłoniona grupa uczniów do badań z wykorzystaniem metod jakościowych: 35 dziewcząt do indywidualnych wywiadów (kryterium doboru: zainteresowanie i chęć wzięcia udziału w badaniach) oraz 6 grup do wywiadów fokusowych (Doktorantka przeprowadziła je w sześciu klasach - po jednej z każdego typu szkoły). W odniesieniu do przeprowadzonych wywiadów fokusowych chciałabym zapytać Doktorantkę, na jakie trudności napotkała podczas prowadzenia tego typu wywiadów?

Ogromny materiał uzyskany w toku prowadzonych badań pozwolił mgr B. Biskup na uzyskanie odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz odniesienie się do postawionych hipotez badawczych. Aby osiągnąć założone cele z sukcesem wykorzystwała metody statystyczne, jak i analizę treści wywiadów i dokumentów. Wyniki badań uzyskane dzięki zastosowaniu metody ilościowej bardzo dobrze zostały uzupełnione narracjami młodzieży, jej znaczeniami nadawanymi kobiecości i tożsamości płciowej przez pryzmat społecznych i kulturowych światów przeżywanych. Relacja z badań odpowiada logice założeń teoretycznych zawartych w rozdziale drugim pracy. A zatem prezentuje wyznaczniki kobiecości w percepcji uczniów i ich doświadczeń socjalizacyjnych, a następnie omawia rodzinne, pedagogiczne, rówieśnicze i medialne determinanty obrazu kobiecości, łącząc dane ilościowe z indywidualnymi światami przeżywanymi przez młodzież.

Z badań przeprowadzonych przez B. Biskup wynika m.in., że proces kontroli społecznej decyduje o włączaniu bądź wykluczaniu poszczególnych obrazów kobiecości w symbolicznej przestrzeni szkoły. Szkoła odgrywa dużą rolę w zakresie kontrolowania zewnętrznosci. Jak wynika z przeprowadzonych badań odmiennie jest przedstawiana w zależności od zastosowanej metody i narzędzia. W badaniu sondażowym z zastosowaniem ankiety szkoła jest przedstawiana w opinii dziewcząt, jako miejsce prorozwojowe i wspierające, zaś w toku wywiadów indywidualnych (w części empirycznej należy uzupełnić kodowanie przytaczanych treści narracji uzyskanych w toku wywiadów indywidualnych i fokusowych) ujawnił się obraz szkoły, jako miejsca surowego oceniania i karania kobiet z różnych względów nie wpisujących się w schemat płci.

Z analizy treści wywiadów wynika, że młodzież zauważa brak w edukacji formalnej tematów ważnych z perspektywy rozwoju osobistego, budowania poczucia bezpieczeństwa i pewności siebie, budowania relacji w życiu dorosłych. Te i inne szczegółowo opisane w dysertacji wnioski z badań posłużyły mgr B. Biskup do swoistej konkluzji w postaci opracowanej *Koncepcji własnej wspierania dziewcząt w rozwoju różnych wymiarów ich kobiecości*. Na uwagę zasługuje to, iż Doktorantka przyjmuje, że tylko spójne działania wszystkich środowisk wychowawczych oraz odpowiednia ich stymulacja może przyczynić się

do pełnego rozwoju dziewcząt w różnych wymiarach kobiecości. Stąd też przedstawia propozycje działań adresowanych do rodziców w celu podniesienia ich kompetencji pedagogicznych, a także nauczycieli tych czynnych zawodowo, jak i w będących w procesie kształcenia do zawodu, aby wzmocnić ich wiedzę i umiejętności prowadzenia zajęć w perspektywie wrażliwej na płęć. Podaje również propozycje działań skierowanych do rówieśników w celu wsparcia ich w procesie konstruowania znaczeń wpisanych w kobiecość.

Reasumując: projekt badawczy oceniam jako dojrzały. Krytyczna analiza i interpretacja wyników badań własnych pozwalają stwierdzić, iż przeprowadzone badania są na odpowiednim poziomie naukowym, zaś ich relacja i wnioski końcowe prowokują do kontynuacji badań, a także namysłu i zainicjowania oraz wdrożenia zmian w obszarze edukacji młodzieży w zakresie płci.

Konkluzja

Oceniając ogólnie rozprawę doktorską mgr Barbary Biskup *Postrzegania kobiecości przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych w kontekście społeczno-kulturowym* stwierdzam, że porusza ważną, rzadko podejmowaną i aktualną problematykę pedagogiczną. Jest dobrze osadzona w przyjętych przez Autorkę perspektywach teoretycznych. Wyróżnia się umiejętnością podejmowania dyskusji. Oceniana rozprawa potwierdza umiejętności Doktorantki w zakresie samodzielnego projektowania i prowadzenia badań naukowych. Spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wyrażając pozytywną opinię o wykonanej pracy, wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

